

УДК 37.0:364:355

DOI: 10.12958/2227-2844-2021-6(344)-1-118-129

Трубавіна Ірина Миколаївна,

доктор педагогічних наук, професор
кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України,
м. Харків, Україна.
trubavina@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1057-430X>

Бойко Світлана Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки та психології
Харківського національного університету внутрішніх справ,
м. Харків, Україна.
svet.boyko.76@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3324-2140>

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ДІАГНОСТИКИ ПРОБЛЕМ СІМ'Ї ФАХІВЦЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Проблема соціальної і соціально-педагогічної роботи (як основи змін для розвитку в сім'ї) з сім'ями фахівців сектору безпеки та оборони полягає в тому, що сім'я розглядається як ресурс відновлення військовослужбовця і в той же час вона сама потребує на підтримку і допомогу, поки лен сім'ї перебуває в зоні бойових дій чи в надзвичайних, екстремальних ситуаціях. У той же час всі нормативні акти в Україні спрямовані на підтримку військовослужбовців. Проблеми ж соціальні, психологічні, педагогічні стають предметом роботи соціальних працівників лише якщо сім'я фахівця сектору безпеки та оборони перебуває в складних життєвих обставинах, які визначені в чинному законодавстві про соціальну роботу і де військовослужбовці і члени їх сімей не є окремою категорією, якій потрібні гарантовані державою соціальні послуги. У той же час сім'ї фахівців сектору безпеки та оборони України відчують на собі не лише тягар служби чоловіка і проживання в гарнізоні, де часто немає роботи для членів сім'ї, але й проблеми, які викликані пандемією, гуманітарної кризою в країні, ООС/АТО, внутрішнім переміщенням тощо. Сьогодні часто військовослужбовці внаслідок пандемії – єдині оплачувані люди в сім'ї, є безробіття, страхи, психологічні проблеми тощо, що викликає неадекватні реакції у людей на події сучасності, відволікає фахівців сектору безпеки та оборони від несення служби і виконання службово-

бойових завдань. Тому потрібна діагностика проблем їх сімей і соціальна та військово-соціальна робота з сім'ями на цій основі.

Існуючі дослідження розкривають діагностику сім'ї у мирний час і до пандемії (Трубавіна, 2001; Трубавіна, 2007). У той же час існуючі дослідження (Трубавіна, 2017; Трубавіна, 2017) говорять про інші проблеми сімей в період гібридної війни, АТО/ООС. Це цілий комплекс проблем – соціальних, психологічних, соціально-медичних, соціально-педагогічних, правових, соціально-економічних тощо. Виникає питання про їх діагностику, оскільки традиційні методи не завжди спрацьовують і дають вірну картину. Питанням є також визначення критеріїв і показників ефективності вирішення цих проблем соціальною чи військово-соціальною роботою. При цьому ми керуємося думкою про те, що діагностика – початок вирішення проблем сім'ї, а соціально-педагогічна робота є складовою і підсистемою соціальної роботи і спрямована з усіх інших її складових безпосередньо на розвиток сім'ї (Трубавіна, 2007). Оскільки соціально-педагогічна робота показує нову позитивну модель життя особистості і сім'ї, в той час як психологічна змінює ставлення до проблем, правова – забороняє і накладає відповідальність за негативні дії, медична – лікує і профілакує негативні звички, соціально-економічна – створює умови для вирішення матеріальних проблем сім'ї тощо (Трубавіна, 2014). Тому метою статті є визначення критеріїв і показників стану сім'ї і методів, які дозволяють його діагностувати.

Методами дослідження є теоретичний аналіз джерел, узагальнення, синтез, дедукція, порівняльний аналіз.

Діагностика в роботі з сім'єю полягає у вивченні та аналізі фахівцями особливостей дитини і сім'ї, факторів і стресорів, які впливають на їхній розвиток і функціонування, викликають кризу, реалізацію прав, задоволення потреб та інтересів, виконання функцій та обов'язків. Діагностика проблем сім'ї вимагає знання наукових методів дослідження, визначення критеріїв і показників діагностики роботи. Нас цікавить благополуччя сім'я та її якість життя, стан її розвитку, під яким ми розуміємо здатність сім'ї самостійно виконувати свої функції в суспільстві і обов'язки членів сім'ї – щодо своїх інших членів сім'ї (Трубавіна, 2007). Благополучна сім'я – та, що виконує свої функції, дієздатна сім'я, що перебуває в стані розвитку, не має складних життєвих обставин (Трубавіна, 2007). Зазначимо, що проблеми сімей фахівців сектору безпеки та оборони ускладнені безпосередньою участю членів сімей в військовому конфлікті, врегулюванні гуманітарної кризи в Україні, гібридній війні. Вони відчують на собі не тільки їх наслідки, а й кожного дня живуть в стресі і під небезпекою протягом уже 7 років. Тому говорити про те, що вони не перебувають в складних життєвих обставинах і на цій основі не потребують соціальних послуг є не зовсім правильно. Сім'я не є благополучною внаслідок дії стресорів і травмуючих факторів протягом тривалого часу. Тому традиційне

визначення сім'ї в кризі, неблагополучної сім'ї, сім'ї в складних життєвих обставинах не спрацьовує щодо сімей фахівців сектору безпеки та оборони. Їм потрібна соціальна допомога, але треба це довести і визначити, яка саме соціальна допомога і соціальні послуги потрібні.

Проблемі критеріїв соціально-педагогічної роботи соціальних служб приділялась увага багатьма вченими, вони детально розглядали зміни в суспільстві, членах сім'ї, особистості. У Франції наявність проблеми свідчить про погану роботу служби: проблема виникла, отже, погано працює служба. Результат розв'язання комплексної проблеми сім'ї не можна уявити тільки як перелік послуг, критерії його також повинні бути комплексними. Показником такого результату, як наголошують дослідження (Трубавіна, 2014; Сулеберидзе & Осадчих, 1999), повинна стати поліпшена якість життя клієнта, що оцінюється через діагностику сім'ї, вимірювання та оцінювання її стану, розвитку, функціонування чи кризи. Традиційно вимірюється виконання сім'єю її функцій, порушення прав членів родини фіксують як працівники поліції, так і соціальні педагоги. Але проблеми сім'ї військовослужбовця сьогодні є комплексними, і це вимагає встановлення соціального діагнозу сім'ї групою фахівців (переліку проблем сім'ї, виділення серед них пріоритетних, причин і наслідків, стресорів і факторів, які впливають на життя сім'ї). Такий діагноз повинен відбивати якість життя сім'ї, під якою розуміють складну систему низки факторів, кожний із яких можна розглядати і з об'єктивного, і з суб'єктивного боку (Трубавіна, 2014). Термін «якість життя» використовує ООН для виміру задоволеності людських потреб і безпеки людей. При цьому ми згодні з дослідниками, що якість життя є синтетичною, багаторівневою, багатофакторною і багатокомпонентною системою і містить у собі економічні, соціальні, політичні, психологічні, медичні, технологічні, культурологічні, екологічні та інші компоненти, не має загально визнаної формалізованої структури, а тому не може мати стандартного набору індикаторів (Коваль, 2016). До того ж задоволеність потреб є суб'єктивно для кожної людини (Бікулова, 2014). Але спроби вимірювати якість життя таки існують в світі в різних країнах, не дивлячись на такі проблеми її визначення.

У соціальній роботі, яка включає соціально-педагогічні послуги, це такі фактори, як: фізичне здоров'я, емоційне здоров'я (наприклад, задоволеність, самоповага, щастя), матеріальний добробут, робота, творчість, стосунки із близькими людьми, безпека, безпосередня залученість до певного суспільства (Трубавіна, 2014), – відбивають потреби сім'ї, які відтворені в її правах. Зазначимо, що сім'ї фахівців сектору безпеки та оборони мають часті переїзди у зв'язку зі зміною місця служби, дистантність сімей, живуть в гуртожитках чи на з'їомних квартирах, оскільки постійно переміщуються, дружини часто не мають роботи за фахом в тому містечку, де служать чоловіки, матеріальний добробут є не досить високим, що впливає на емоційне і соціальне

здоров'я членів сімей. Про безпеку сім'ям фахівців сектору безпеки та оборони треба думати постійно як членам сімей тих, хто займається правоохоронною діяльністю, це постійний стрес і обережність, страх за сім'ю. В умовах гібридної війни та АТО/ООС цей стрес збільшується, оскільки чоловіки перебувають на позиціях. Це знов-таки впливає стресово на життя членів сімей. Важливо навчити людей з цим жити і кожного дня знімати напруженість і тривожність. Більш того, є члени сімей, які не повертаються зі служби або поранені. І це новий образ життя сімей в нових умовах. Їм більш вже потрібна допомога і навчання життю без батька. Тому важливо визначитися з тим, як визначати критерії і показники в цих умовах для ідентифікації проблем сімей фахівців сектору безпеки та оборони.

Зазначимо, що показники якості життя сімей можна розглядати як складові критеріїв соціальної роботи. З іншого боку, слід мати на увазі, що здоров'ям професійно опікуються медичні служби, добробутом – економісти, а соціальна робота спрямована на створення відповідних соціальних умов, якими сім'я може користуватися для свого розвитку та нормального функціонування, задоволення потреб та інтересів. Соціально-педагогічна робота як складова соціальної роботи спрямована на зміну моделі сімейного життя на позитивну, на розвиток сім'ї, навчання вирішення своїх проблем. Отже, якість життя з огляду на мету і завдання соціальних служб буде спиратися більше на такі фактори, як стосунки із близькими людьми, безпека, залученість до певного суспільства, емоційне здоров'я. Ми можемо визначити такі критерії якості життя сім'ї фахівця сектору безпеки і оборони, враховуючи дослідження (Трубавіна, 2007; Трубавіна, 2014; Коваль, 2016; Бікулова, 2014):

I. На рівні суспільства:

1. Стосунки із близькими людьми, безпосереднє залучення до певного середовища. Показниками є: кількість створених і розлучених сімей, сімейний стаж, наявність дітей, кількість абортів, кількість вдів і сиріт, частота переїздів сім'ї, адаптованість до нової громади, успішна чи неуспішна інтеграція сімей в нову приймаючу громаду тощо.

2. Робота, творчість. Показниками є: кількість сімей з безробітними; кількість працюючих дітей (у тому числі – нелегально в найгірших формах праці); дітей, що зайняті в позашкільній та позакласній роботі; кількість тих, кому надали послуги з профорієнтації і працевлаштування, робота за фахом у дружин і дорослих дітей, кількість відряджень і часу на них.

3. Емоційний стан, самосвідомість, розуміння себе, самоповага, адекватна самооцінка, знання своїх прав. Показниками є: кількість соціально благополучних повних сімей, неблагополучних сімей (алкоголіків, кримінальних тощо), кількість дзвінків на «Телефон Довіри» з приводу сімейних конфліктів, консультацій з сімейних стосунків; втеч дитини з дому; дітей на обліку в ССД, КМСД; дітей у

притулках, відмов матерів від новонароджених, лайки та скандали в сім'ї, випадки сімейного насильства і жорстокого поводження з дітьми в сім'ї, тривожність у членів сім'ї.

4. Матеріальний добробут. Показниками є: кількість бідних сімей, ніщих сімей, з високими і середніми прибутками, умови життя сімей, наявність в помешканні місця для уроків дитини і її спального місця, наявність продуктів в холодильнику на 3 дні.

5. Здоров'я. Показниками є: кількість дорослих і дітей з функціональними обмеженнями, їх залучення до спілкування і професійної діяльності, до творчості; кількість працюючих матерів таких дітей.

6. Безпека. Показниками є: кількість випадків насильства і жорстокості в сім'ї, наявність пораних і загиблих, задоволення основних потреб сім'ї – забезпеченість житлом.

II. На рівні конкретної сім'ї:

1. Стосунки із близькими людьми, безпосереднє залучення до певного середовища. Показниками є: комунікативні вміння; розуміння емоційних станів інших людей, урахування цього у своїй поведінці; поведінка у мікросередовищі – уважність, контроль, черговість; коло спілкування, хоббі; послаблення і зменшення соціально небажаних форм поведінки (агресивність, страху, подолання стереотипів, тривожності тощо), друзі та участь у спільних заходах, адаптованість до нових співробітників, дитячого колективу.

2. Робота, творчість. Показниками є: передпрофесійні вміння; професійні вміння; творчість, наявність роботи за фахом.

3. Емоційний стан, самосвідомість, розуміння себе, самоповага, адекватна самооцінка, знання своїх прав. Показниками є: самостійність у розв'язанні проблем свого особистого життя, ініціативність, самоконтроль; стресостійкість, емпатія, розуміння своїх почуттів та почуттів оточуючих людей, вияв почуттів соціально прийнятними способами; використання стереотипів поведінки, адекватних вимог до суспільства.

4. Безпека. Показниками є: самообслуговування (гігієна, догляд за собою, правильний вибір одягу, їжі тощо); турбота, піклування про своє здоров'я, адекватна поведінка в екстремальних ситуаціях, наявність зручного житла і його не аварійність, вміння самозахисту і знання норм поведінки в екстремальних ситуаціях всіма членами сім'ї, вміння користуватися засобами захисту.

5. Здоров'я. Показниками є наявність чи відсутність хронічних захворювань, інвалідності у членів сім'ї, наявність ліків, вчасне лікування, соціальне та психологічне здоров'я.

Такий розподіл критеріїв і показників дозволяє відстежувати зміни, що відбуваються в сім'ї під впливом подій. Звичайно, цей перелік потребує уточнення щодо конкретних сімей, але він окреслює напрямки роботи різних фахівців соціальних служб із клієнтом, може бути

орієнтиром для їхньої співпраці у різних установах, кризових центрах, інтернатах, центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді тощо. До того ж, цей перелік не означає, що у кожного клієнта повинні відбутися зміни за всіма напрямками, адже деякі з них перебувають на належному рівні, а деякі – потребують соціальної підтримки, допомоги чи стимулювання до самопомоги. Знання якості життя дозволяє обирати варіанти і технології роботи з тим чи іншим клієнтом.

Окремо стоїть питання про вивчення стану розвитку сім'ї. Ми спираємося на дослідження (Трубавіна, 2007; Келам, 1986; Кочубей & Умарова, 2004; Сатир, 1992), які говорять про етапи розвитку сім'ї з психологічними задачами кожного етапу, їх невиконання приводить до ускладнення сімейної ситуації або навіть до кризи сім'ї. Виділяють навіть сімейні стресори різного роду і походження, які різняться за силою, можуть діяти одночасно. Вивчення конкретної сімейної ситуації з урахуванням етапу розвитку сім'ї, її структури, типу, дає змогу визначити родинні проблеми, їх появу і спроби розв'язання, встановити особливості членів сім'ї, спрогнозувати розвиток сім'ї (розгортання конфлікту, поглиблення проблеми тощо), дозволяє визначити мету і завдання роботи з сім'єю. Усі ці проблеми треба з'ясовувати, діагностувати різними методами науково-педагогічних досліджень для визначення стану складності сімейної ситуації, віднесення сім'ї до складних життєвих обставин, добору доцільних методів ведення випадку.

Методи науково-педагогічних досліджень – це способи вивчення різних сторін педагогічного процесу (Трубавіна, 2001). Виділяють дві групи методів: теоретичні та емпіричні (на основі проникнення в сутність). Теоретичні методи служать для висування та обґрунтування нових концепцій, ідей, гіпотез, аналізу та узагальнення одержаних фактів. Це такі методи, як теоретичний аналіз, моделювання, індукція, дедукція тощо. Метою емпіричних методів є нагромадження, відбір, зіставлення, аналіз одержаних даних для перевірки висунутої гіпотези або для висування нової на базі одержаної інформації. До них належать: спостереження, вивчення продуктів діяльності, соціально-педагогічне обстеження, вивчення сімейної ситуації, оцінка потреб сім'ї, експертні оцінки, створення діагностичних ситуацій, опитування (усне (бесіди, інтерв'ю), письмове (тестування, анкетування)) (Трубавіна, 2001). Емпіричні методи – основні, якими користуються соціальні педагоги. На основі етапів пошуку розрізняють методи збору інформації, його теоретичної інтерпретації, спрямованого перетворення (Трубавіна, 2001). Також зібрана інформація вимагає на свій опис та інтерпретацію через методи агрегації, відсічки, узагальнення тощо (Троцько, 1998).

Розкриємо методи дослідження сім'ї в статичі та динаміці. При цьому ми керуємося такими вихідними твердженнями (Трубавіна, 2007):

1. Сім'я є закритою та відкритою соціальною системою водночас, окремою соціальною групою, соціальним інститутом, яка має свій розподіл ролей, влади, має права та обов'язки (функції). Як система на

даному етапі розвитку (в статистиці) сім'я вивчається через використання ранжування альтернатив, екокарти, експертних оцінок, сімейного портрету, скульптури сім'ї, бесіди, анкетування, спостереження, інтерв'ю, через вивчення продуктів діяльності сім'ї та її членів, через педагогічну ситуацію, соціально-педагогічне обстеження. Всі це потрібно для з'ясування стану сім'ї сьогодні і зараз.

2. Сім'я як динамічна система на різних етапах розвитку вивчається завдяки застосуванню генограми, біографічного методу, усних та письмових опитувань щодо сімейної історії, методу вивчення продуктів життєдіяльності, проєктивних методик тощо (1; 13). Ці методи дозволяють з'ясувати, що привело до теперішнього стану сім'ї, складних життєвих обставин.

Методи вивчення сім'ї можуть бути використані і з інших наук – для пояснення причин стану сім'ї чи її члена. Тому консиліум з фахівцями інших сфер по типу балінтовських груп є доцільним для успіху роботи з сім'єю і вирішення її проблем.

Зазначимо, що методи вивчення сім'ї можуть застосовуватися під час начального етапу роботи з сім'єю і під час роботи з нею, на підсумковому етапі роботи з нею. Їх застосування зумовлено нинішнім станом сім'ї і задачами, які стоять перед соціальним працівником і соціальним педагогом.

Всі методи застосовуються в контексті концепцій: «допомоги для самопомоги» та «кризового втручання», які прийняті в соціальній роботі з сім'єю в Україні, в руслі реалізації родиноцентричного підходу до роботи з сім'єю (Трубавіна, 2007), який орієнтує на роботу з сім'єю як з соціальним інститутом, соціальною системою, соціальною групою, первинним колективом.

Методів вивчення сім'ї значно більше названих нами. При їх застосуванні необхідно дотримуватися певних правил (Трубавіна, 2001), як то: забезпечувати конфіденційність одержаної інформації, якщо вона їй не загрожує життю і здоров'ю членів родини; вивчення сім'ї здійснювати за умови її згоди; використовувати декілька методів у поєднанні, що дасть більш повну картину ситуації у сім'ї. Зазначимо, що завжди слід пам'ятати про відсутність універсального методу вивчення сім'ї. Тільки сукупність методів сприяє постановці об'єктивного соціального діагнозу і визначенню стану розвитку сім'ї, складності її випадку, життєвих обставин. Чим більше даних, тим більше можливостей надати ефективну допомогу сім'ї і дібрати адекватні методи роботи, визначити команду фахівців і черговість їх роботи з сім'єю.

Результатом вивчення сім'ї є, як вже сказано, постановка соціального діагнозу і визначення складності випадку. Щодо сім'ї соціальний діагноз можна визначити як характеристику родини, в якій описуються її проблеми, причини та умови їх виникнення, фактори кризи, функціонування і розвитку сім'ї, виділяються ключові і похідні проблеми. Саме це дає змогу визначити мету, завдання, зміст, форми, методи,

технології, ресурси в роботі соціального педагога з конкретною сім'єю фахівця сектору безпеки та оборони. Складність випадку визначається за кількістю стресорів і травмуючих факторів, відповідно за чинним законодавством України про соціальні послуги, де перелічено категорії осіб, які перебувають в складних життєвих обставинах. Якщо мова йде про соціальних працівників, то вони цим керуються незалежно від того, це сім'я фахівця сектору безпеки та оборони чи ні. Вони надають послуги всім громадянам, які перебувають в складних життєвих обставинах на засадах добровільності прийняття соціальних послуг. Якщо це фахівець, який проводить військово-соціальну роботу, то складність випадку і допомоги регламентується внутрішніми документами відомства: ЗСУ, НГУ, СБУ, МВС тощо. І це можуть бути як дублюючі соціальні послуги, так і ті, що надаються завдяки можливостям цього відомства. Наприклад, соціальна і фізична реабілітація у відомчих санаторіях фахівців сектору безпеки і оборони і членів їх сімей, соціальна допомога сім'ям поранених і загиблих, підтримка дітей і вдів тощо.

На основі викладеного можна зробити такі висновки:

1. Проблеми сімей фахівців сектору безпеки та оборони України в умовах гібридної війни і військового конфлікту на Сході України є загальними та особливими в контексті створення соціальних умов для вирішення проблем сімей. Вони можуть бути об'єктом роботи як фахівців військово-соціальної роботи в своїх відомствах, так і соціальної роботи в громаді з сім'ями фахівців сектору безпеки та оборони, якщо належать до складних життєвих обставин. Надання соціальних послуг і соціальної допомоги напряму залежить від перебування сім'ї у складних життєвих ситуаціях і під впливом стресових і травмуючих подій, що вимагає об'єктивної діагностики сім'ї.

2. Теоретичним основами діагностики сім'ї є мультинаукове розуміння сім'ї як особливої соціальної системи, окремої соціальної групи, первинного колективу, особливого соціального інституту; «допомога для самопомоги» і «кризове втручання» як теорії соціальної роботи, родинноцентричний підхід як соціально педагогічна основа роботи з сім'єю в системі надання соціальних послуг для переведення сім'ї з стану кризи чи функціонування до стану розвитку. Тому акцент в діагностиці – на розвиток сім'ї і методи соціально-педагогічних досліджень, мультидисциплінарні методи і методи інших наук для більш об'єктивних результатів діагностики стану сім'ї.

3. Соціальний діагноз сім'ї можна поставити на основі використання методів соціально-педагогічних досліджень. При їх використанні треба враховувати, що сім'ю треба досліджувати в статичі і в динаміці, як окремий соціальний інститут, особливу соціальну систему, первинний колектив, окрему соціальну групу зі своїм розподілом влади і обов'язків, ролей, правами і функціями. Існують методи дослідження сім'ї, які більш доцільні для дослідження сім'ї в статичі або в динаміці. Подано власну класифікацію методів соціально-

педагогічних досліджень щодо методів дослідження сім'ї відносно статичності і динаміки її.

4. Критерієм для постановки соціального діагнозу є якість життя сім'ї, що є об'єктивним і суб'єктивним критерієм, реалізується через систему показників на рівні конкретної сім'ї та її члена та сім'ї на рівні суспільства. До цих критеріїв належать якість життя: фізичне здоров'я, емоційне здоров'я (наприклад, задоволеність, самоповага, щастя), матеріальний добробут, робота, творчість, стосунки із близькими людьми, безпека, безпосередня залученість до певного суспільства, які розкриті нами через показники щодо сімей фахівців сектору безпеки та оборони. Іншим критерієм є благополуччя сім'ї як здатність нею виконувати свої функції в суспільстві і в сім'ї щодо своїх членів, її дієздатність.

Перспективами подальших досліджень є розробка методів дослідження сім'ї в статичності і в динаміці в психології і праві, економіці.

Список використаної літератури

- 1. Трубавіна І. М.,** Бугаєць Н. А. Методи вивчення сім'ї : наук.-метод. матеріали. Київ : УДЦССМ, 2001. 68 с. **2. Трубавіна І. М.** Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні: теорія і методика : монографія. Харків : Нове слово, 2007. 395 с. **3. Трубавіна І. М.,** Куратченко І. Є. Сприяння соціальній роботі в умовах гуманітарної кризи : метод. рек. Харків ; Бердянськ : Планета-Прінт, 2017. 27 с. **4. Трубавіна І. М.** Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа ведення випадку в соціальній роботі з ними. *Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції* : зб. наук. пр. [за заг. ред. В. С. Курило, С. В. Савченко, О. Л. Караман]. Старобільськ, 2017. С. 320–342. **5. Трубавіна І. М.** Програма корекційної роботи з дорослими особами, які вчинили насильство в сім'ї. *Соціальна робота в Україні: теорія та практика* : навч.-метод. посібник : у 2 томах. Том 2 / за заг. ред. Бандурки О. М., Левченко К. Б., Трубавіної І. М. Харків : Права людини, 2014. С. 139–148. **6. Сулеберидзе Е. В.,** Осадчих А. И. Методические подходы к изучению качества жизни пожилых и престарелых. *Возведение «мостов» сотрудничества между Россией и ЕС в развитии социальных служб накануне нового тысячелетия*. Москва – Пенза – Самара : СТИ МГУС, 1999. С. 166–171. **7. Коваль Н.** Якість життя: стійкість та проблеми оцінювання. *Модернізація національної системи управління державним розвитком: виклики і перспективи* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (8-9 грудня 2016 р.). Тернопіль : Крок, 2016. С. 123–125. **8. Бікулова Д. У.** Методичні підходи до оцінювання якості життя людини: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Бізнес Інформ*. 2014. № 3. С. 225–230. **9. Келам А. А.** Соціальні фактори розвитку сім'ї. *Філософська думка*. 1986. № 6. С. 51–56. **10. Кочубей А.,** Умарова Н. *Азбука семьи, или Практика работы с семьями* : учеб.-метод. пособие. Псков : ПОИПКРО, 2004. 152 с. **11. Сатир В.** Как строить себя и свою

семью. Москва : Педагогика-пресс, 1992. 210 с. **12. Троцко А. В., Трубавина И. Н.** Основы эвристической деятельности в управлении : учеб. пособие. Харьков : ХГПУ, 1998. 219 с. **13. Холман А. М.** Методы оценки семьи. Инструментарий для понимания и интервенций. Запорожье : ЗНУ-ДХФ, 2000. 81 с.

References

- 1. Trubavina, I. M., & Buhaiets, N. A.** (2001). *Metody vyvchennia simi* [Methods of studying the family]. Kyiv: UDTsSSM [in Ukrainian].
- 2. Trubavina, I. M.** (2007). *Sotsialno-pedahohichna robota z simieiu v Ukraini: teoriia i metodyka* [Socio-pedagogical work with the family in Ukraine: theory and methodology]. Kharkiv: Nove slovo [in Ukrainian].
- 3. Trubavina, I. M., & Kuratchenko, I. Ye.** (2017). *Spryiannia sotsialnii roboti v umovakh humanitarnoi kryzy* [Promotion of social work in a humanitarian crisis]. Kharkiv; Berdiansk: Planeta-Print [in Ukrainian].
- 4. Trubavina, I. M.** (2017). *Problemy vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini yak osnova vedennia wypadku v sotsialnii roboti z nymy* [Problems of internally displaced persons in Ukraine as a basis for case management in social work with them]. *Hibrydna viina na Skhodi Ukrainy v mizhdystsyplinarnomu vymiri: vytoky, realii, perspektyvy reintehratsii – Hybrid war in eastern Ukraine in an interdisciplinary dimension: origins, realities, prospects for reintegration.* (pp. 320-342). Starobilsk [in Ukrainian].
- 5. Trubavina, I. M.** (2014). *Prohrama korektsiinoi roboty z doroslymy osobamy, yaki vchynyly nasylstvo v simi* [Correctional program with adults who have committed domestic violence]. *Sotsialna robota v Ukraini: teoriia ta praktyka: u 2 t. – Social work in Ukraine: theory and practice: in 2 v.* (Vols. 2), (pp. 139-148). Kharkiv: Prava liudyny [in Ukrainian].
- 6. Suleberidze, E. V., & Osadchih, A. I.** (1999). *Metodicheskie podhody k izucheniyu kachestva zhizni pozhylyh i prestarelyh* [Methodical approaches to the study of the quality of life of the elderly and the elderly]. *Vozvedenie «mostov» sotrudnichestva mezhdru Rossiej i ES v razvitii social'nyh sluzhb nakanune novogo tysyacheletiya – Building «bridges» of cooperation between Russia and the EU in the development of social services on the eve of the new millennium.* (pp. 166-171). Moscow – Penza – Samara: STI MGUS [in Russian].
- 7. Koval, N.** (2016). *Yakist zhyttia: stnist ta problemy otsiniuvannia* [Quality of life: value and problems of evaluation]. *Modernizatsiia natsionalnoi systemy upravlinnia derzhavnym rozvytkom: vyklyky i perspektyvy – Modernization of the national system of state development management: challenges and prospects.* (pp. 123-125). Ternopil: Krok [in Ukrainian].
- 8. Bikulova, D. V.** (2014). *Metodychni pidkhody do otsinyuvannia yakosti zhyttia lyudyny: zarubizhnyy ta vitchyznyanyy dosvid* [Methodical approaches to assessing the quality of human life: foreign and domestic experience]. *Biznes Inform – Business Inform*, 3, 225-230 [in Ukrainian].
- 9. Kelam, A. A.** (1986). *Sotsialni faktory rozvytku simi* [Social factors of family development]. *Filosofska dumka – Philosophical thought*, 6,

51-56 [in Ukrainian]. **10. Kochubey, A., & Umarova, N.** (2004). Azbuka sem'i, ili Praktika raboty s sem'yami [The alphabet of the family, or the practice of working with families]. Pskov: POIPKRO [in Russian]. **11. Satyr, V.** (1992). Kak stroit' sebya i svoyu sem'yu [How to build yourself and your family]. Moscow: Pedagogika-press [in Russian]. **12. Trotsko, A. V., & Trubavina, I. N.** (1998). Osnovy evristicheskoy deyatel'nosti v upravlenii [Fundamentals of heuristic activity in management]. Kharkov: KhSPU [in Russian]. **13. Holman, A. M.** (2000). Metody ocenki sem'i. Instrumentarij dlya ponimaniya i intervencij [Family assessment methods. A toolkit for understanding and intervention]. Zaporozh'e: ZNU-DHF [in Russian].

Трубавіна І. М., Бойко С. М. Соціально-педагогічні аспекти діагностики проблем сім'ї фахівця сектору безпеки та оборони

Стаття присвячена проблемам діагностики фахівцем соціальної та соціально-педагогічної роботи проблем сім'ї фахівців сектору безпеки та оборони. Показано, що ці сім'ї в умовах війни мають особливі проблеми і потреби, які вимагають свого діагностування на основі окремого критерія для постановки соціального діагнозу. Таким критерієм є якість життя. Автори розкривають її сутність щодо сімей фахівців сектору безпеки та оборони в умовах військового конфлікту, показники через низку факторів. Узагальнено методи визначення якості життя сім'ї для постановки соціального діагнозу сім'ї. Перспективами подальших досліджень є розробка методів дослідження сім'ї в психології, праві, соціальних науках.

Ключові слова: якість життя, методи діагностики якості життя сім'ї, функції сім'ї, сім'я фахівця сектору безпеки та оборони, соціальний діагноз.

Трубавина И. Н., Бойко С. Н. Социально-педагогические аспекты диагностики проблем семьи специалиста сектора безопасности и обороны

Статья посвящена проблемам диагностики специалистом социальной и социально-педагогической работы проблем семьи специалистов сектора безопасности и обороны. Показано, что эти семьи в условиях войны имеют особые проблемы и потребности, которые требуют диагностирования на основе отдельного критерия для постановки социального диагноза. Таким критерием есть качество жизни. Авторы раскрывают ее сущность, показатели через ряд факторов. Определены методы определения качества жизни семьи для постановки социального диагноза семьи. Перспективами дальнейших исследований является разработка методов исследования семьи в психологии, праве, социальных науках.

Ключевые слова: качество жизни, методы диагностики качества жизни семьи, функции семьи, семья специалиста сектора безопасности и обороны, социальный диагноз.

Trubavina I., Boyko S. Socio-Pedagogical Aspects of Diagnostics of Family Problems of a Specialist in the Security and Defense Sector

The article is focused on the problems of diagnostics of the security and defense specialists by a specialist of social and socio-pedagogical work in family problems. It is determined that the problems of families of Ukraine security and defense specialists under the hybrid war and military conflict in the East of Ukraine conditions are both general and special in the context of creating social conditions addressing issues of concern to the family. They may be subject to the work of military and social specialists in their departments and social work in the community with families, if they are in difficult life circumstances. The social diagnosis criterion is the quality of life of the family, which is an objective and subjective criterion, implemented through a system of indicators at the level of a particular family and its member and the family at the level of society. These criteria include quality of life such as physical health, emotional health (eg, satisfaction, self-esteem, happiness), material well-being, work, creativity, relationships, security, direct involvement in a particular society, which we revealed through indicators for families of security and defense specialists. Socio-pedagogical methods of determining the family life quality for making a family social diagnosis are generalized. When using them, we have to keep in mind that the family should be studied in statics and dynamics. Prospects for further research are the development of methods for studying the family in psychology, law and social sciences.

Key words: quality of life, methods of diagnosing the family life quality, family functions, the family of a security and defense sector specialist, social diagnosis.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2021 р.

Прийнято до друку 24.09.2021 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Караман О. Л.